

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ТРОЯНОВСЬКИЙ Олександр Васильович

УДК 341.96:347.717:347.447.5

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН
ЗА МІЖНАРОДНИМ ДОГОВОРОМ КОМЕРЦІЙНОГО
ПОСЕРЕДНИЦТВА**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, доцент
КІВАЛОВА Тетяна Сергіївна,
Одеська національна юридична академія,
професор кафедри цивільного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
ВИШНЯКОВ Олександр Костянтинович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри права Європейського Союзу
та порівняльного правознавства;

кандидат юридичних наук
БРИЛЬОВ Олександр Анатолійович,
Адвокатське бюро «Морські консультації» (м. Миколаїв),
адвокат

Захист відбудеться 03.10. 2009 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 02.09.2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П.П. Музиченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Протягом тривалого часу інститут комерційного посередництва був відсутній в українському законодавстві. Соціально-економічні зміни, що відбулися в Україні, викликали перехід до ринкової форми господарювання та зумовили створення більш сприятливої правової бази для розвитку національного підприємництва, в тому числі у сфері комерційного посередництва.

Проте правове регулювання посередництва є далеким від досконалості. В українському законодавстві немає єдиного нормативно-правового акта про посередників, а існують різні за юридичною силою акти, що регулюють правовий статус професійних посередників. Ситуація ускладнюється також і тим, що в цивільному законодавстві України міститься лише згадка про посередників. Звідси стає зрозумілою й обґрунтованою необхідність удосконалення правового регулювання посередницької діяльності як елемента ефективної економіки.

У комерційній практиці при виникненні між партнерами суперечок під час виконання ними своїх зобов'язань за міжнародним договором комерційного посередництва досить часто в центрі уваги опиняються питання, пов'язані з підставами, змістом та обсягом договірної відповідальності. Їх вирішення має важливе практичне значення, оскільки може позначитися безпосередньо на майновому стані учасників міжнародного договору комерційного посередництва. Більше того, ситуація ускладнюється тим, що питання відповідальності за міжнародним договором комерційного посередництва так і не набули одноманітного уніфікованого регулювання, тому їх вирішення знаходиться у просторі національного законодавства, що визначається на підставі норм міжнародного приватного права. Тому вбачається доцільним розглянути питання комерційного посередництва та відповідальності за ним з позицій порівняльного правознавства.

Особливої актуальності дослідження посередництва в комерційних правовідносинах набуває у зв'язку з інтеграцією України до світової спільноти (зокрема, у зв'язку із входженням до Світової Організації Торгівлі) і розширенням експортно-імпортних операцій за участю українських юридичних і фізичних осіб. Ці процеси неминуче повинні спричинити гармонізацію й уніфікацію національного законодавства різних країн і, перш за все, торгового законодавства. Зближення права, що регламентує відносини майнового обороту, найбільшою мірою зачіпає договірні відносини, а в контексті останніх – питання відповідальності і засобів правового захисту у випадку невиконання і неналежного виконання договірних зобов'язань. У теперішній час деякими авторитетними міжнародними організаціями, які займаються питаннями уніфікації міжнародного приватного права, розроблено документи, які повинні враховуватися в процесі розвитку українського законодавства про посередництво в комерційних відносинах та відповідальність за його порушення.

Все це обумовлює необхідність адекватного наукового переосмислення як видів договорів, необхідність в яких виникає при формуванні відносин з міжнародного комерційного посередництва, так і сутності договірної відповідальності та засобів правового захисту при невиконанні або неналежному виконанні договірних зобов'язань у міжнародному приватному праві. Саме це є найуразливішою ланкою у комплексній правовій конструкції комерційного посередництва, що і обумовлює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної цільової програми Одеської національної юридичної академії «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» на 2006–2010 роки (державний реєстраційний номер 0106U004970).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є з'ясування специфіки та умов застосування цивільно-правової відповідальності за міжнародним договором комерційного посередництва, які вирізняються наявністю у цих відносинах «іноземного елемента», робота на основі одержаних результатів рекомендацій щодо усунення прогалин і суперечностей у чинному законодавстві України, адаптації його до законодавства Європейського Союзу та положень міжнародних договорів, а також виявлення напрямків, в яких розвивається практика застосування норм про договірну відповідальність в умовах міжнародного комерційного обороту.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі основні завдання:

виробити поняття комерційного посередництва, яке відповідає сучасному рівню розвитку економічних відносин, розкрити суть та співвіднести терміни «представництво» і «посередництво»;

здійснити порівняльно-правовий аналіз та виявити особливості використання цивільно-правового захисту суб'єктивних прав учасників комерційного посередництва у законодавстві різних держав та міжнародному приватному праві;

проаналізувавши загальні положення про посередництво, сформулювати поняття і визначити види посередницьких договорів, виявити особливі специфічні риси, властиві виключно цим договорам;

з'ясувати правову природу міжнародного договору комерційного посередництва, його місце в системі договірних зобов'язань;

установити структуру відносин комерційного посередництва, їх предмет та зміст; проаналізувати та узагальнити уявлення про взаємозв'язок і співвідношення суб'єктивних прав особи, яку представляють (принципала), комерційного посередника та третьої особи у контексті проблеми відповідальності та дати їм правову оцінку;

виявити основні тенденції розвитку інституту договірної відповідальності в сучасних умовах міжнародного комерційного обороту;

співвіднести підходи до конструювання цивільної відповідальності за договором комерційного посередництва, що мають місце в науці, законодавчій та правозастосовній практиці зарубіжних країн та України;

визначити характер та специфіку моделювання комерційного посередництва та загальних засад договірної відповідальності в уніфікованих актах міжнародного приватного права універсального та регіонального рівня, міждержавного та приватноправового характеру;

на підставі дослідження форм захисту суб'єктивних прав учасників відносин міжнародного комерційного посередництва і відповідальності сторін за правопорушення розробити науково обґрунтовані рекомендації та пропозиції з удосконалення чинного законодавства України.

Об'єктом дослідження є правові відносини із комерційного посередництва у сфері міжнародної торгівлі.

Предметом дослідження є відповідальність сторін за міжнародним договором комерційного посередництва.

Методи дослідження. У процесі аналізу досліджуваних проблем, які охоплюються дисертаційним дослідженням, було використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. За допомогою діалектичного методу поглиблено понятійний апарат, з'ясовано сутність міжнародного комерційного посередництва, особливості цивільно-правової відповідальності у міжнародному приватному праві. Метод системно-структурного аналізу дав можливість дослідити зв'язок і співвідношення понять «комерційне представництво» і «комерційне посередництво», «договірна відповідальність» та «засоби правового захисту при порушенні договору». Функціональний метод дав змогу розглянути комерційне посередництво як діяльність комерційного посередника, дослідити функції комерційного посередника при здійсненні ним своїх обов'язків. Метод системного аналізу застосовувався при визначенні природи та місця посередницьких договорів у системі договірних зобов'язань. Порівняльно-правовий метод застосовувався в процесі порівняння норм цивільного законодавства України і законодавства іноземних держав, положень міжнародних договорів та актів міжнародних організацій, а також для порівняння різних підходів до визначення та характеристики посередницьких зобов'язань, для порівняння концепцій цивільної відповідальності в законодавстві різних країн та міжнародному приватному праві. Використовувався історичний метод, оскільки зобов'язання з відповідальності за договором комерційного посередництва розглядаються у глибокій історичній ретроспективі, як результат тривалого розвитку науки цивільного права. За його допомогою визначалися закономірності розвитку цього інституту та основних його категорій. Результати логічного аналізу використані при формулюванні висновків і пропозицій дисертації з урахуванням вимог стосовно визначеності, несуперечливості, послідовності й обґрунтованості суджень у межах загальнотеоретичних і цивільно-правових конструкцій з використанням понятійного апарату відповідних галузей науки. Використання зазначених методів у їх комплексі було спрямоване на максимально об'єктивне і ґрунтовне дослідження цієї проблематики.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення, що містяться у працях українських і російських дореволюційних (К.Н. Анненков, Є.В. Васильовський, Д.І. Мейер, Н.Й. Нерсесов, К.П. Побєдоносцев, П.П. Цитович, Г.Ф. Шершеневич та ін.) і сучасних (М.І. Брагінський, В.А. Васильєва, О.К. Вишняков, В.В. Вітрянський, О.В. Дзера, А.І. Дрішлюк, О.С. Іюффе, І.С. Канзафарова, О.О. Красавчиков, Т.С. Ківалова, М.В. Кротов, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, Р.М. Мінченко, В.Л. Невзгодіна, І.Б. Новицький, О.А. Підопригора, В.Ф. Попондопуло, Б.І. Пугінський, Ю.С. Рябіков, В.О. Рясенцев, Н.О. Саніахметова, О.М. Садіков, О.П. Сергєєв, К.І. Скловський, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.О. Суханов, Є.О. Харитонов, Р.Б. Шишка, Я.М. Шевченко та ін.) спеціалістів у галузі цивільного та торгового права. При розгляді окремих аспектів теми дисертації використано роботи у галузі теорії та історії держави і права (С.С. Алексєєв, В.К. Бабаєв, М. Баранов, О.Ф. Черданцев, Л.С. Явич та ін.), міжнародного приватного права (Л.П. Ануфрієва, М.М. Богуславський, Н.Г. Вілкова, І.С. Зикін, Г.К. Дмитрієва, В.І. Кисіль, А.С. Комаров, Л.А. Лунц, Г.К. Матвєєв, Г.С. Фединак та ін.) та інших галузевих юридичних наук.

Крім того, важливу роль при здійсненні дослідження в методологічному плані відіграли теоретичні розробки, зроблені в зарубіжній юридичній літературі, з питань, що відносяться до предмета дослідження, зокрема, В. Ансона, В. Бергмана, В. Варкалло, Х. Кьотца, О. Ландо, Г. Ласка, К. Осаке, Р. Сават'є, Самонда та Вільямса, К. Тополевського, К. Цвайгерта, К. Шмиттгоффа та ін.

Нормативну базу дослідження становлять міжнародні конвенції універсального і регіонального характеру, Конституція України, чинне законодавство України, норми зарубіжного законодавства, нормативні акти Європейського Союзу, а також законодавство часів Російської імперії та Радянського Союзу; акти міжнародних неурядових організацій – Міжнародної торгової палати, Міжнародного союзу комерційних агентів і брокерів та ін.

Емпіричним підґрунтям дослідження служили матеріали судово-арбітражної практики судів України та іноземних держав, рішення міжнародних комерційних арбітражів, постанови Пленумів Верховного Суду та Вищого Господарського Суду України, а також СРСР та іноземних держав, що стосуються проблеми, яка розглядається.

Наукова новизна одержаних результатів визначається постановкою проблеми відповідальності за договором комерційного посередництва і комплексним підходом до її дослідження. Вперше на рівні дисертаційного дослідження розглянуто використання договору комерційного посередництва та сутності й характеру відповідальності за ним у сфері міжнародної торгівлі з позицій регулювання цих відносин нормами – уніфікованими матеріальними та уніфікованими колізійними, – міжнародного приватного права, а також у національному законодавстві зарубіжних країн. Зроблено висновки і надано пропозиції, які мають значення для науки та практики, відповідають вимогам наукової новизни. До них слід віднести такі:

уперше:

запропоновано розглядати комерційне посередництво як самостійний інститут цивільного права, який інтегрує функції та риси представництва та простого посередництва, що більш відповідає потребам сучасного торгового обороту;

обґрунтовано, що в рамках групи цивільно-правових договорів про надання послуг слід виділяти категорію посередницьких договорів;

запропоновано і обґрунтовано у зв'язку з недосконалістю існуючої української юридичної термінології доцільність вживання для позначення особи, інтереси якої представляються, терміна «принципал», а для особи комерційного посередника – «посередник», з уточненням його типу залежно від виду посередницького договору (повірений, комісіонер, агент);

запропоновано розглядати комерційне посередництво як правовідношення, яке має трисуб'єктну структуру, що дозволяє виділити внутрішні і зовнішні відносини, де перші за часом передують другим, що надає посередництву вигляду двох послідовних етапів;

висунуто й обґрунтовано тезу, що сутність обов'язку посередника завжди полягає у прикладенні максимальних зусиль для досягнення обіцяного за договором результату (а не забезпечення його досягнення). Звідси недосягнення результату не кваліфікується як порушення договору та не тягне відповідальності, якщо докладені зусилля порівняні із зусиллями аналогічної розумної особи в аналогічних обставинах;

виділено в питаннях відповідальності за договором комерційного посередництва відносини відповідальності між принципалом і посередником, відносини між принципалом і третіми особами, відносини між посередником і третіми особами;

удосконалено:

ознаки посередництва, серед яких головними є: здійснення діяльності на основі зобов'язального відношення між двома сторонами – посередником і принципалом; виступ посередника в інтересах і за рахунок іншої особи (принципала); самостійність посередника при здійсненні своїх функцій.

набуло подальшого розвитку:

теза, що діяльність, яка відповідає ознакам посередництва, може оформлятися різними цивільно-правовими угодами, включаючи непомінені договори;

обґрунтування тези, що дії з виконання зобов'язання третьою особою не відповідають ознакам як юридичного, так і фактичного посередництва, зроблено загальний висновок про неприпустимість застосування категорії «посередництво» до виконання зобов'язання третьою особою.

теза, що, беручи до уваги розроблені ознаки посередництва, дистриб'юторський договір є підставою для посередницької діяльності тільки в тих випадках, коли дистриб'ютор надає постачальнику послуги фактичного посередництва, що не є характерним для цього договору, однак допускаються у міжнародній практиці. За цим виключенням ані дистриб'юторський договір, ані договір комерційної концесії, ані договір фінансування під поступку грошової вимоги не належать до інституту комерційного посередництва;

теза, відповідно до якої договір комерційного посередництва є підприємницьким договором;

положення про те, що у випадку одночасної дії комерційного посередника в інтересах різних сторін у договорі (за згодою цих сторін та в інших випадках, передбачених законом) на нього покладається обов'язок виконувати надане йому доручення з ретельністю звичайного підприємця;

положення про те, що незважаючи на зближення норм про відповідальність, викликане загальною тенденцією розвитку приватного права, гармонізація має свої межі, які обумовлені особливостями правового регулювання договірних відносин у відповідних національних правових системах;

теза про те, що конструкція договірної відповідальності в міжнародному приватному праві викладається в контексті підходу, орієнтованого на засоби правового захисту, які надаються стороні договору у разі порушення обов'язку контрагентом, що є характерним для традицій загального права.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – з метою розвитку теорії міжнародного приватного права та теорії цивільного права, зокрема, її особливої частини – теорії посередницьких зобов'язань, і є підґрунтям для подальшого формування та вдосконалення вітчизняної теорії зобов'язального права.

нормотворчій діяльності – у процесі підготовки та удосконалення законодавчих та підзаконних актів, присвячених регулюванню відносин посередництва та договірної відповідальності;

правозастосовній діяльності – для забезпечення єдності у застосуванні законодавства, що регламентує питання цивільно-правової відповідальності та комерційне посередництво;

науково-методичній роботі – при підготовці навчальних посібників та підручників із цивільного права, міжнародного приватного права, при викладанні курсів цивільного права, міжнародного приватного права, в розробленні спецкурсів з теоретичних проблем цивільно-правової відповідальності, спецкурсів, присвячених договірним зобов'язанням із надання юридичних і пов'язаних з ними фактичних послуг і позадоговірним зобов'язанням із ведення справи без доручення;

навчальному процесі – для вивчення дисциплін «Міжнародне приватне право», «Цивільне право України», «Цивільне та торгове право зарубіжних країн», спеціальних курсів;

правових сфері – для підвищення рівня правової культури населення, бізнесових кіл, формування фахової правосвідомості студентів юридичних вузів і факультетів.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана на кафедрі міжнародного права та міжнародних відносин Одеської національної юридичної академії. Висновки і положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права та міжнародних відносин та кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії. Основні результати наукового дослідження оприлюднені на шістнадцяти наукових та науково-практичних конференціях і семінарах, у тому числі на: III Всеукраїнській науково-практичній конференції із цивільного права «Цивільний кодекс України: наукові новели та практика застосування» (Львів, 22–23 лютого 2007 р.); XIV Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Ломоносов» (Москва, 11–14 квітня 2007 р.); 10-й ювілейній звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу ОНЮА (Одеса, 27–28 квітня 2007 р.); II Всеукраїнській науковій цивілістичній конференції (Одеса, 30–31 березня 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС: правові та економічні аспекти» (Одеса, 8 червня 2007 р.); Міжнародній науковій конференції «Сьомі осінні юридичні читання» (Хмельницький, 28–29 листопада 2008 р.).

Основні положення дисертації використовуються в науковій і практичній діяльності дисертанта, зокрема, були апробовані при прочитанні у 2007–2009 рр. курсу лекцій та проведенні семінарських занять із курсу «Міжнародне приватне право» в Одеській національній юридичній академії.

Публікації. Всі ключові висновки дисертації й основна аргументація, використана для їх обґрунтування, знайшли відображення у двадцяти одній публікації, в тому числі десятих статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, перелік яких затверджений ВАК України, та 10 тезах доповідей на конференціях.

Структура роботи. Структура дисертації визначається предметом і метою дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять 10 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 211 сторінок, з них основного тексту – 184 сторінки. Список використаних джерел нараховує 308 найменувань і розташований на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, зазначається ступінь її наукової розробленості, дається характеристика об'єкта, предмета та методологічної основи дослідження, визначаються мета, завдання дослідження, науково-теоретична основа, формулюються наукова новизна та основні положення, які виносяться на захист, висвітлюється практичне значення й апробація результатів дослідження.

Розділ 1 «Загальнотеоретичні питання комерційного посередництва» складається з чотирьох підрозділів і присвячений теоретичному дослідженню правової природи посередницьких зобов'язань, яке здійснюється шляхом розгляду історії становлення та розвитку інституту комерційного посередництва, розкриття поняття комерційного посередництва та його місця в системі договірних зобов'язань, аналізу структури та змісту правовідносин комерційного посередництва, а також порівняльно-правової характеристики регулювання відносин комерційного посередництва в законодавстві різних країн та стану уніфікації зазначених відносин у міжнародному приватному праві.

У **підрозділі 1.1. «Становлення та розвиток інституту комерційного посередництва»** розглядаються передумови зародження інституту посередництва крізь призму римського права, а також розвиток теорії представництва і процес становлення інституту комерційного посередництва в романо-германській і англо-американській правових системах. Фактично посередницькі відносини існували в римській економіці, разом із тим римське право не визнавало прямого представництва. Вирішувалися потреби в посередництві шляхом правової конструкції «отця сімейства». Згодом, за певних умов, на власника покладалася відповідальність за зобов'язаннями, що виникають стосовно його майна внаслідок дій іншої особи, наприклад, внаслідок доручення управління капітану своїм судном, передачі в управління свого майна (*peculium*) сину та ін.

Потреби суспільства, що розвивається, призвели до появи самостійних досліджень у цій сфері, коли в XVII–XVIII ст.ст. представники теорії природного права звернулися до обґрунтування договірного права виходячи з ідей автономії волі. У результаті доктринальних розробок інститут комерційного посередництва в XIX – XX ст.ст. було врегульовано нормами права у більшості країн Європи.

Розглядаються передумови зародження та розвитку інституту комерційного посередництва в цивільному праві України. Аналізуються законодавчі акти Русі XII ст., які регулюють відносини, коли одна особа діє на користь іншої. Вивчається законодавство про комерційне посередництво на дореволюційному, радянському і сучасному етапі розвитку України. На сучасному етапі нормативно-правовою базою комерційного посередництва є розділи особливої частини Цивільного кодексу України, присвячені договорам доручення (глава 68) та комісії (глава 69), а також глава 31 Господарського кодексу України «Комерційне посередництво (агентські відносини)». Аналіз зазначених норм свідчить, що в цивільному законодавстві України дається дуже вузьке трактування поняття комерційного посередництва. У відповідності до ч. 1 ст. 295 ГК України, комерційний агент діє «від імені», в інтересах, під контролем і за рахунок підприємців «при здійсненні ними господарської діяльності». Це істотно обмежує сферу діяльності комерційного представника.

У підрозділі 1.2. *«Поняття комерційного посередництва і його місце в системі договірних зобов'язань»* автор відзначає, що діяльність комерційного посередника необхідно відрізняти від зовні схожої з посередництвом діяльності інших учасників цивільного обороту. В результаті дослідження співвідношення комерційного представництва і посередництва робиться висновок, що діяльність комерційного представника має посередницький характер, тобто комерційний представник є посередником між особою, яка представляється, і третьою особою, з якою він укладає договір у сфері підприємницької діяльності.

У цьому ж підрозділі розглядаються договори, що оформлюють комерційне посередництво за чинним законодавством України. Визначається юридична природа, а також розкривається зміст договору комерційного посередництва. В результаті вивчення цивільного законодавства деяких країн СНД, указується на доцільність законодавчого закріплення визначення поняття комерційного посередництва. Зазначається, що загальним моментом у договірних конструкціях, що оформлюють комерційне посередництво, який потрібно враховувати при законодавчому закріпленні цього інституту, відповідно до чинного цивільного законодавства України є те, що комерційний посередник діє в межах наданих йому повноважень на оплатних засадах в інтересах і за рахунок принципала, здійснюючи юридичні дії у сфері підприємницької діяльності.

У підрозділі 1.3. *«Структура і зміст правовідносин, що виникають за договором комерційного посередництва»* розкриваються структура правових зв'язків в договорі комерційного посередництва, що обумовлені тристоронньою структурою відносин комерційного посередництва. Виділяються найбільш істотні права і обов'язки сторін у відносинах комерційного посередництва.

Відносини комерційного посередництва мають складну тристоронню структуру, що охоплює три групи осіб: принципала, посередника і третю особу. Відповідно виділяють три групи договірних зв'язків, що виникають між зазначеними суб'єктами, а самі відносини поділяють на внутрішні і зовнішні. Відносини, що виникають між принципалом і посередником, характеризуються як внутрішні, а відносини між посередником і третьою особою, принципалом і третьою особою – як зовнішні. Як правова конструкція, посередництво включає на першому етапі внутрішнє правовідношення, що виникає між принципалом і посередником, реалізацію в його рамках повноважень, а також зовнішні відносини між принципалом і третьою особою та посередником і третьою особою, характер яких залежить від виду посередницького договору. Змістом посередницьких правовідносин є повноваження посередника, які охоплюють суб'єктивне право посередника (як похідну від суб'єктивного права принципала правомочність діяти певним чином) і суб'єктивний обов'язок (як похідну від суб'єктивного обов'язку, яка кореспондує суб'єктивному праву принципала) діяти на користь принципала, вид і міра яких встановлені об'єктивним правом і договором про посередництво. Основним елементом змісту цих правовідносин є повноваження посередника на створення, зміну або припинення правових відносин принципала з третіми особами і відповідний обов'язок принципала прийняти на себе правові наслідки дій посередника, здійснених у межах наданих йому повноважень. Повноваження посередника і відповідний їм обов'язок принципала прийняти на себе правові наслідки дій посередника, здійснених у межах цих повноважень, не вичерпують змісту правовідношення комерційного посередництва. Принципал і посередник володіють цілим комплексом інших прав та

обов'язків, що доповнюють і конкретизують ці основні елементи змісту правовідношення посередництва.

У підрозділі 1.4. *«Уніфікація норм про комерційне посередництво в міжнародному приватному праві»* проаналізовано теоретичні аспекти уніфікації міжнародного приватного права, причини, поняття та види такої уніфікації. Проаналізовано стан уніфікації правового регулювання відносин комерційного посередництва у міжнародному приватному праві.

Враховуючи неоднакові підходи до посередницьких договорів у праві країн континентальної і праві країн англо-американської правової системи, а також невелику кількість держав, що є учасниками вже існуючих уніфікованих міжнародних договорів, актуальним залишається досягнення універсальної та регіональної одноманітності в регулюванні цих складних, з комерційної точки зору, відносин. Можна виділити три напрямки уніфікаційної діяльності у сфері міжнародних комерційних відносин, що розглядається. Перший напрямок реалізується на універсальному міждержавному рівні шляхом прийняття міжнародних договорів, таких як Гаазька конвенція про право, що застосовується до агентських договорів 1978 р., і Женевська конвенція про представництво при міжнародному купівлі-продажу товарів 1983 р., що так і не отримали значного поширення. Другий напрямок стосується країн ЄС, де на підставі Директиви ЄС № 86/653 «Про координацію законодавства країн ЄС про самостійних торгових агентів» 1986 р. державами ЄС завершено зближення законодавства про комерційних посередників, що забезпечує передбачуваність стосовно діяльності такого роду в цих країнах.

Третій напрямок полягає у використанні для досягнення одноманітного регулювання відповідної проблеми неконвенційного методу й розробки авторитетними міжурядовими і неурядовими організаціями документів, що не мають обов'язкового характеру, але застосовуються як державами при розробці проектів власного законодавства (наприклад, модельні закони ЮНСІТРАЛ), так і діловими колами у повсякденній практиці (модельні контракти МТП). Серед останніх слід зазначити такі документи, як Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, розширена редакція 2004 р. яких містить розділ про укладення договорів через посередників, Принципи європейського договірного права 1998 р., а також підготовлені МТП Типовий агентський контракт (публікація № 496) та Керівництво із його укладання (публікація № 410).

Розділ 2 «Теоретичні аспекти відповідальності за порушення договірних зобов'язань за міжнародним договором комерційного посередництва» складається з трьох підрозділів, які присвячені розгляду суті договірної відповідальності у міжнародному приватному праві, умовам та формам відповідальності за порушення міжнародного договору комерційного посередництва та підставам звільнення від неї.

У підрозділі 2.1. *«Поняття і сутність договірної відповідальності в міжнародному приватному праві»* дано визначення поняття цивільно-правової відповідальності відповідно до законодавства різних країн та актів міжнародного приватного права, наведено перелік ознак договірної відповідальності.

Поняття цивільно-правової відповідальності розглядається під різними кутами зору: і як правовий інститут, і як правовідносини. Як правовий інститут, цивільно-правова відповідальність розглядається як упорядковані певним чином цивільно-правові норми, що регулюють відносини, пов'язані з покладанням на правопорушника негативних правових наслідків у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних

прав або покладання на нього нових або додаткових цивільно-правових обов'язків. Як правовідносини, вона може бути охарактеризована у самому загальному вигляді як правовий зв'язок, що виникає внаслідок порушення цивільних прав, установлених законом або договором, зміст якого виражається в обов'язку винного порушника зазнати невиконання для нього наслідків порушення та праві потерпілої особи на поновлення порушеного права і компенсацію завданої шкоди, забезпечених можливістю застосування державного примусу. Договірна відповідальність як різновид цивільно-правової відповідальності, окрім указаних ознак, характеризується тим, що вона настає за невиконання або неналежне виконання умов договору (порушення договірних відносин) та реалізується в результаті трансформації договірних зобов'язань.

Термін «договірна відповідальність» може розумітися у широкому значенні як будь-який обов'язок, що випливає з договору, й у вузькому значенні – як обов'язок відшкодувати збитки, завдані порушенням договору. Для англо-американської договірної відповідальності внаслідок виробленого загальним правом підходу до оцінки юридичного змісту договору зазначена вище відмінність практично втрачає сенс, оскільки обидва поняття співпадають і зводяться до одного, яке в континентальному праві означає, по суті, відповідальність у вузькому значенні.

На основі аналізу положень деяких актів міжнародного приватного права, що присвячені відповідальності сторін за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань, робиться висновок, що система правил про договірну відповідальність зовні побудована значною мірою відповідно до традицій англо-американського права: вони відображаються в контексті засобів правового захисту, які надаються стороні у разі порушення зобов'язань контрагентом. Такого ж підходу значною мірою дотримується Цивільний кодекс України, який втілює не стільки концепцію відповідальності несправного боржника, скільки концепцію захисту прав та законних інтересів постраждалого внаслідок порушення зобов'язання кредитора, тобто цивільна відповідальність з урахуванням її функціональної спрямованості може одночасно розглядатися як засіб забезпечення належного виконання цивільних обов'язків.

Зазначено, що особливості традицій різних правових систем значною мірою визначають специфіку конструювання інституту договірної відповідальності. Так, основною вимогою у разі порушення договору за правом країни, що належить до континентальної системи права, буде вимога про виконання зобов'язання в натурі. Натомість, у загальному праві – це вимога про відшкодування завданих невиконанням або неналежним виконанням збитків.

У **підрозділі 2.2. «Підстави і форми відповідальності за порушення міжнародного договору комерційного посередництва»** аналізуються поняття порушення договору як підстави договірної відповідальності, умов застосування заходів відповідальності (заподіяна шкода, протиправні дії порушника, причинний зв'язок між протиправними діями та шкодою, вина правопорушника), розглядаються форми відповідальності за договором комерційного посередництва. Робиться висновок про те, що до вирішення питання відповідальності за невиконання або неналежне виконання договору комерційного посередництва застосовуються загальні правила відповідальності за порушення зобов'язань.

Підтримується теза про можливість відповідальності у цивільному праві при «неповному складі» правопорушення. Конструктивним вирішенням цієї проблеми у актах між -

народного приватного права стало визначення договірної відповідальності за допомогою запозиченої з англійського права категорій «засобів захисту», яка в країнах континентального права розуміється як більш широке поняття «захист цивільних прав», що об'єднує в собі окремі (більш вузькі) поняття «заходи юридичної відповідальності» та «інші засоби захисту суб'єктивних прав».

Загальними заходами (формами) відповідальності за порушення міжнародного договору комерційного посередництва є відшкодування збитків та стягнення неустойки. При цьому можливість застосування неустойки значною мірою буде залежати від того, суд якої держави – континентальної чи загальної системи права, – буде розглядати справу. Робиться висновок, що акти міжнародного приватного права закріплюють переважно підхід, притаманний загальному праву, при якому неустойка має компенсаційний характер, на відміну від континентального права, де неустойка може виконувати також функцію покарання.

Запозичений з англійського права та втілений в актах міжнародного приватного права підхід до розгляду договірної відповідальності як засобу правового захисту кредитора дозволяє віднести до засобів відповідальності за договором комерційного посередництва, крім зазначених, й інші, зокрема, притримання посередником для забезпечення своїх вимог за договором речей, придбаних ним на користь принципала, позбавлення посередника ексклюзивних прав або зменшення розміру договірної території продажу у випадку недосягнення гарантованого мінімуму продажу, виплата при розірванні договору компенсації за клієнтуру та за залучення нових покупців, яка не є тотожною комісійній винагороді або відшкодуванню збитків у вигляді упущеної вигоди, та ін.

У **підрозділі 2.3. «Договірні умови про звільнення від відповідальності за порушення міжнародного договору комерційного посередництва»** розглянуто умови звільнення від відповідальності у разі невиконання або неналежного виконання міжнародного договору комерційного посередництва. Зокрема, проаналізовано захисні застереження, що широко використовуються у міжнародному комерційному обороті, а також ті, що рекомендуються міжнародними професійними комерційними організаціями, зокрема Міжнародною торговою палатою.

На основі узагальнення досвіду міжнародної комерційної практики розробники Принципів УНІДРУА для використання запропонували детально розроблене застереження про звільнення від відповідальності, відповідно до якого сторона не несе відповідальності за невиконання будь-якого із своїх зобов'язань, якщо доведе, що його викликано перешкодою поза її контролем і що від неї неможливо було розумно очікувати врахування цієї перешкоди при укладенні договору або запобігання, або подолання цієї перешкоди та її наслідків. Таке формулювання надає можливість інтерпретації цієї норми, як такої, що стосується сфери, яка в країнах загального права охоплюється доктринами втрати договором свого сенсу (*frustration*) та неможливості (*impossibility*) виконання, а в країнах континентальної системи – такими доктринами як «форс-мажор» та «обставини, що змінилися». Звертається увага на необхідність включення до договору комерційного посередництва чітких застережень про звільнення від відповідальності внаслідок зміни обставин та як результат неможливості або крайнього ускладнення виконання договору комерційного посередництва.

Розділ 3 «Особливості відповідальності за міжнародним договором комерційного посередництва», який складається з трьох підрозділів, присвячений дослідженню відносин відповідальності між принципалом і посередником, між посередником і третьою особою, між принципалом і третьою особою.

У *підрозділі 3.1. «Відносини відповідальності між принципалом і посередником»* визначається коло найбільш можливих при використанні комерційного посередництва зловживань та описуються напрями захисту суб'єктивних прав і відповідальність принципала та посередника за вказані правопорушення. Виходячи з характеристики договору комерційного посередництва як договору на надання послуг, остаточний результат за яким (укладення угод, тощо) значною мірою залежить від волевиявлення третьої особи, а тому не може бути гарантований, зазначається, що сутністю обов'язку посередника є прикладення максимальних зусиль для отримання обіцяного результату. Тому недосягнення результату не кваліфікується як його порушення й не тягне відповідальності посередника, якщо зроблені ним зусилля відповідають зусиллям аналогічної «розумної особи» в аналогічних обставинах. Зазначається, що посередник, як правило, не несе відповідальності перед принципалом за невиконання зобов'язання третьою особою. Посередник лише відповідає за необачність при виборі третьої особи, неплатоспроможність якої є очевидною. Особливим випадком відповідальності посередника є умова делькредере, за якою посередник за додаткову винагороду несе відповідальність за внесення плати з боку покупця. Проте він не стає відповідальним перед покупцем за неналежне виконання договору його принципалом.

Що стосується відповідальності принципала, то, окрім єдиної згадки ст. 16 Директиви ЄС № 86/653 1986 р. про «невиконання однієї із сторін всіх або деяких зі своїх обов'язків» як підстави «екстраординарного» розірвання договору, акти міжнародного приватного права не містять ніяких санкцій за порушення принципалом його договірних зобов'язань по відношенню до посередника. Одним із засобів правового захисту прав посередника слід назвати право утримання на виконання своїх вимог речей, набутих посередником на користь принципала, а також право на відрахування з грошових коштів, що надійшли принципалу, належної йому за договором суми винагороди та компенсації зазнаних витрат. Зазначається, що в актах міжнародного приватного права не набуло врегулювання питання, чи зобов'язаний принципал компенсувати посередникові упущену вигоду внаслідок згортання діяльності принципала. Здійснене дослідження показало, що в основі відносин відповідальності між принципалом та комерційним посередником переважають засоби захисту прав принципала.

У *підрозділі 3.2. «Відносини відповідальності між принципалом і третьою особою»* на підставі порівняльно-правового аналізу положень міжнародних актів, а також законодавств країн континентального та загального права розглядаються відносини відповідальності між принципалом та третьою особою. Згідно з континентальним правом встановлення правових (прямих або непрямих, тобто з наступною цесією) зв'язків між принципалом та третьою особою значною мірою залежить від того, чи діє посередник від імені принципала чи від власного імені. Це відповідає певною мірою доктрині «прихованого» (*undisclosed principal*) та «відкритого» принципала (*disclosed principal*) в англійському праві, проте властивій континентальному праву відмінності відносин відповідальності від цього не робиться – принципал наділяється, як правило, правами та обов'язками за договором навіть у тому випадку, коли посередник при його

укладенні з третьою особою умовчав про існування принципала. Принципал, таким чином, займає місце посередника в договорі, укладеному з третьою особою. Звідси зрозумілі збалансовані за обсягом права принципала та третьої особи вчиняти взаємні прямі позови з укладеного посередником договору один щодо іншого. Третя особа, яка уклала договір з агентом прихованого принципала, вправі, згідно з англійським правом, висувати проти нього ті ж аргументи, за допомогою яких він міг би захищатися проти вимог агента. Якщо третя особа при реалізації свого позовного права вимагатиме у принципала сплати суми, що йому залишився винен посередник, принципал не може заперечувати тим, що він надав її посереднику і останній не передав її третій особі. Позиція правопорядків континентальної Європи, яким невідоме подібне позовне право третьої особи вимагати у комітента оплати речі лише тому, що покупець, як його партнер за договором, набуває цю річ не за свій, а за чужий рахунок, уявляється більш зваженою.

Зазначено, що Женевська конвенція про представництво у міжнародному купівлі-продажу 1983 р., залучившись до підходу, притаманному загальному праву, враховує й положення континентального права. Згідно зі ст. 13 (2в), третя особа у випадку невиконання агентом, який є його партнером за договором, своїх перед ним договірних зобов'язань, наділяється правом вимоги як до цього агента, так і до його принципалу. Проте допускається зарахування взаємних претензій, які виникають у відносинах між третьою особою та агентом та між агентом і принципалом. Це означає, що принципалу – на відміну від загального права – не може бути пред'явлено позов у випадку, якщо він здійснив платіж агенту. Таке положення більш відповідає вимогам справедливості, за якими підприємець нестиме самотійно ризик вибору контрагента.

Підрозділ 3.3. «Відносини відповідальності між посередником і третьою особою» присвячений питанням розмежування відповідальності учасників цих відносин. Оскільки комерційний посередник наймається для встановлення договірних відносин між його принципалом і третьою особою, за загальним правилом, він не набуває ніяких прав і не несе ніякої відповідальності за договорами, укладеними ним як комерційним посередником. Це правило, відповідно до континентального права, не застосовується до договорів, які він укладає від свого імені (наприклад, як в договорі комісії). Посередник та третя особа будуть пов'язані відносинами відповідальності, поки посередник не передасть на вимогу комітента право вимоги до третьої особи. При цьому слід враховувати право наступних регресних вимог посередника до принципала.

У випадку, коли комерційний посередник діє за дорученням принципала, існування якого не відкрито, відповідальність посередника триває до тих пір, поки третя сторона, з якою посередником укладено на користь та за рахунок принципала договір, не зробить якихось дій, які б недвозначно свідчили, що вона розглядає принципала як єдину сторону, що несе перед нею відповідальність. Аналізуючи відповідальність комерційного посередника, який діяв із перевищенням своїх повноважень (або діяв без них), за умови відсутності наступної їх ратифікації з боку принципала, робиться висновок про те, що комерційний посередник має самотійно нести відповідальність перед третьою особою. Такі ж наслідки передбачаються п. 1 ст. 26 і п. 1. ст. 30 проекту Конвенції про одноманітний закон міжнародного представництва у сфері купівлі-продажу рухомого майна, що розробляється в рамках УНІДРУА.

Здійснене дослідження показало, що комерційний посередник повинен нести підвищену відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань. З

аналізу цивільно-правових форм захисту суб'єктивних прав учасників підприємницької діяльності виходить, що до комерційного посередника як до професійного учасника торгового обороту пред'являються підвищені вимоги, професійний комерційний посередник відповідає за дії своїх працівників і дії третіх осіб. Бажане ретельне опрацювання умов, за яких настає відповідальність за здійснення недобросовісних дій професійних комерційних посередників, і розробка комплексної системи заходів відповідальності за ці порушення в ЦК України.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** сформульовано найбільш суттєві положення і пропозиції, отримані в результаті дисертаційного дослідження, формулюються пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства. До найбільш вагомих наукових результатів роботи належать такі:

1. Посередницькі відносини фактично мали місце в римській економіці, римське ж право, проте, не визнавало прямого представництва. Незважаючи на це, римському праву був відомий договір доручення – мандат, за допомогою якого здійснюється непряме представництво. Римське право вплинуло на становлення інституту комерційного посередництва як в романо-германській, так і в англо-американській правових системах. Більшою мірою вплив римського права поширився на романо-германську правову систему, меншою – на англосаксонську систему права. Інститут комерційного посередництва як самостійний правовий інститут у більшості країн Європи з'являється лише наприкінці XIX – на початку XX ст.

2. Правові форми комерційного посередництва не співпадають у державах, що належать до різних правових систем. В англо-американській правовій сім'ї взагалі відсутнє поняття як представництва, так і комерційного посередництва, а будь-який вид представництва і посередництва охоплюється правовою конструкцією – *agency* (агентство). *Agency* охоплює будь-яку ситуацію, коли одна особа діє на користь іншої особи (прямі та непрямі представники, посередники, службовці підприємства, адвокати і т.д.). У державах, що належать до романо-германської правової системи, представництво і посередництво здійснюються через окремі правові конструкції.

3. Загальна конструкція посередництва модифікувалася на різних етапах становлення і розвитку суспільства. Правові норми, що регулюють комерційне посередництво, в різних правових системах мають свої специфічні риси, які формуються з урахуванням загальної концепції права тієї або іншої держави. Правові конструкції мають особливості як в англо-американській системі прецедентного права, так і в дуалістичній або моністичній системах права континентальної Європи.

4. Правопорядки держав, що належать до однієї правової системи, так само неоднomanітно регулюють посередницькі відносини, у зв'язку з чим інститут комерційного посередництва отримав розвиток у законодавстві ЄС, метою якого є, зокрема, уніфікація норм про комерційне (торгове) посередництво. Прийнята в 1986 р. в рамках ЄС Директива ЄС «Про координацію законодавства країн-членів ЄС про самостійних торгових агентів» спочатку ґрунтувалася на праві ФРН, а остаточний варіант є компромісом між правовими нормами, що регулюють посередницькі відносини в романо-германській і загальній системах права. Гаазька конвенція про право, що застосовується до агентських відносин 1978 р., і Женевська конвенція про представництво при

міжнародному купівлі-продажу товарів сприйняли норми 1983 р., що регулюють посередницькі відносини, характерні для країн англо-американської правової системи.

5. Договори, що оформлюють комерційне посередництво, мають бути віднесені до групи посередницьких договорів, головним і основоположним принципом яких буде те, що комерційний посередник діє в межах наданих йому повноважень на оплатних засадах від імені і за рахунок принципала або від свого імені, але за рахунок принципала, здійснюючи юридичні дії і (або) надаючи інші послуги в інтересах принципала у сфері підприємницької діяльності.

6. Надано авторське визначення договору комерційного посередництва. Договір комерційного посередництва – це двосторонній, консенсуальний, оплатний договір, за яким одна сторона (комерційний посередник) діє на оплатній основі у межах наданих їй повноважень на користь іншої сторони (принципала) від імені та за рахунок принципала або від свого імені, але за рахунок принципала, здійснюючи юридичні дії та (або) надаючи інші послуги в інтересах принципала у сфері підприємницької діяльності.

7. У відносинах комерційного посередництва необхідно виділяти трьох суб'єктів: принципала, комерційного посередника і третю особу. Структура відносин комерційного посередництва складається з внутрішніх відносин (між принципалом та комерційним посередником), зовнішніх (між комерційним посередником і третьою особою) і відносин між принципалом та третьою особою, як результат реалізації внутрішніх і зовнішніх відносин.

8. У сучасних умовах проблема уніфікації правового регулювання міжнародного комерційного посередництва все ще залишається актуальною. Відмінності в нормах національних правових систем, що застосовуються до зовнішньоекономічних угод, серйозно ускладнюють процес укладення і виконання посередницьких комерційних договорів. Усунення ж цих перешкод шляхом створення одноманітного правового режиму безумовно сприяє успішному розвитку міжнародної торгівлі.

9. Юридико-технічна конструкція відповідальності за порушення міжнародного договору комерційного посередництва включає, по-перше, об'єктивну відсутність позитивного результату – факту належного виконання зобов'язання; по-друге, наявність засобу правового захисту порушеного суб'єктивного права та законного інтересу.

10. Найбільш важливим аспектом концепції засобів правового захисту є юридичний статус потерпілої сторони за укладеним договором комерційного посередництва. Англо-американська система права виходить із того, що основна вимога справного контрагента зводиться до вимоги відшкодування збитків, що спричинені порушенням договору. У праві континентальних країн Європи в якості основного повноваження за договором розглядається право вимоги від боржника виконання свого зобов'язання в натурі, тоді як відшкодування збитків розглядається як захід юридичної відповідальності та пов'язане з покладенням на боржника додаткового майнового тягара (зобов'язання), що виходить за межі змісту договору.

11. Правові наслідки порушення міжнародного договору комерційного посередництва зводяться до реалізації засобів правового захисту, що надаються потерпілій стороні в силу факту невиконання контрагентом будь-якого зі своїх зобов'язань. Наслідки відносин комерційного посередництва значною мірою залежать від суб'єктів відносин відповідальності: принципала і посередника; посередника і третьої особи; принципала і третьої особи. При цьому слід розрізняти відповідальність посередника за свої власні дії та за дії третіх осіб.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Трояновський О.В. Дистриб'юторський договір і його співвідношення з посередницькими договорами (доручення, комісії, агентування) /О.В. Трояновський //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Вип. 28. – О.: Юрид. л-ра, 2006. – С. 140–144.
2. Трояновский А.В. Коммерческое посредничество: сравнительно-правовой анализ регулирования в романо-германском и англо-американском праве /А.В. Трояновский //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Вип. 30. – О.: Юрид. л-ра, 2007. – С. 210–214.
3. Трояновский А.В. Вопросы ответственности из отношений коммерческого посредничества (представительства) в римском праве /А.В. Трояновский //Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 10. – С. 75–78.
4. Трояновский А.В. Посреднические договоры в системе гражданско-правовых обязательств /А.В. Трояновский //Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 11. – С. 92–94.
5. Трояновський О.В. Уніфікація норм про комерційне посередництво у міжнародному приватному праві /О.В. Трояновський //Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 12. – С. 68–71.
6. Трояновский А.В. Освобождение от ответственности в международном частном праве /А.В. Трояновский //Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. – Вип. 32. – О.: Юрид. л-ра, 2007. – С. 47–53.
7. Трояновський О.В. Уніфікація норм про комерційне посередництво в Європейському Союзі /О.В. Трояновський //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Вип. 34. – О.: Юрид. л-ра, 2007. – С. 116–120.
8. Трояновський О.В. Структура та зміст правовідносин комерційного посередництва /О.В. Трояновський //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Вип. 38. – О.: Юрид. л-ра, 2008. – С. 238–242.
9. Трояновський О.В. Типовий комерційний агентський контракт МТП /О.В. Трояновський //Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. – О.: Фенікс, 2008. – Вип. 33. – С.132–137.
10. Трояновський О.В. Комерційне посередництво в романо-германському і англо-американському праві: порівняльно-правовий аналіз /О.В. Трояновський //Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 1. – С. 84–86.
11. Трояновський О.В. Принципи Європейського договірної права як інструмент європейської уніфікації права торгівлі /О.В. Трояновський //Зона вільної торгівлі Україна – Європейський Союз та європейська інтеграція: правові та економічні аспекти: зб. статей учасників міжнар. наук.-практ. конф., 8 червня 2007 р., Одеса /відп. ред. М.П. Орзіх //Б-ка журналу «Юридический вестник». – О.: Фенікс, 2007. – С. 204–209.
12. Трояновский А.В. Посреднические договоры в системе договорных обязательств /А.В. Трояновский //Тези доповідей Третьої Всеукр. наук.-практ. конф. з цивільн. права «Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року: наукові новели та

практика застосування», 22-23 лютого 2007 р., Львів. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2007. – С. 108–110.

13. Трояновский А.В. Ответственность комиссионера по договору комиссии /А.В. Трояновский //Зб. тез наук. робіт учасників II Всеукр. цивілістичн. наук. конф. студентів та аспірантів, 30-31 березня 2007 р., Одеса. – О.: Фенікс. – С. 219–220.

14. Трояновський О.В. Регулювання відносин міжнародного комерційного посередництва: Принципи УНІДРУА 2004 /О.В. Трояновський //Правове життя сучасної України: тези доповідей 10-ї ювілейної звітн. наук. конф., 27–28 квітня 2007 р., Одеса /відп. ред. д.ю.н. Ю.М. Оборотов.– О.: Фенікс, 2007 – С. 160–162.

15. Трояновский А.В. Возмещение убытков как вид ответственности по внешнеэкономическому договору //Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез міжн. наук. конф. «Шості осінні юридичні читання», 26–27 жовтня 2007 р., Хмельницький. У 3-х частинах. Частина друга. – Хмельницький: Вид-во Хмельницьк. ун-ту управління та права, 2007. – С. 263–265.

16. Трояновський О.В. Юридична конструкція договірної відповідальності в міжнародному приватному праві /О.В. Трояновський //Зб. тез наук. робіт учасників III Міжнар. цивілістичн. конф. студентів та аспірантів, 4–5 квітня 2008 р., Одеса. Частина 2. – О.: Фенікс, 2008. – С. 97–99.

17. Трояновский А.В. Право агента на получение вознаграждения и компенсацию при расторжении агентского договора /А.В. Трояновский //Материалы докладов XV Международ. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов» /отв. ред. И.А. Алешковский, П.Н. Костылев, А.И. Андреев. [Электронный ресурс]. – М.: Изд-во МГУ, 2008. – Режим доступа до збірки: <http://www.lomonosov-msu.ru/2008/>

18. Трояновський О.В. Комерційне посередництво: порівняльно-правовий аналіз регулювання у романо-германському і англо-американському праві /О.В. Трояновський //Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. тез наук. доповідей IV Міжнародної наук.-практ. конф. молодих вчених, 14–15 березня 2008 р., Луцьк. – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2008. – С. 223–225.

19. Трояновский А.В. Становление института коммерческого посредничества на Украине /А.В. Трояновский //Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави: зб. статей V Всеукр. наук. конф. правників-початківців. – Львів; Одеса: Фенікс, 2008. – С. 318–321.

20. Трояновский А.В. Регулирование агентских отношений в законодательстве Европейского Союза //Материалы докладов XVI Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов» /отв. ред. И.А. Алешковский, П.Н. Костылев, А.И. Андреев. [Электронный ресурс]. – М.: Изд-во МГУ, 2009. – Режим доступа до збірки: <http://www.lomonosov-msu.ru/2009/>

АНОТАЦІЯ

Трояновський О.В. Відповідальність сторін за міжнародним договором комерційного посередництва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2009.

Дисертація є самостійною завершеною науковою роботою, в якій розглядаються особливості правового регулювання відповідальності сторін за міжнародним договором комерційного посередництва. Метою дослідження є з'ясування специфіки та умов застосування цивільно-правової відповідальності за міжнародним договором комерційного посередництва, які вирізняються наявністю у цих відносинах «іноземного елемента», а також розробка на основі одержаних результатів рекомендацій щодо усунення прогалин і суперечностей у чинному законодавстві України, адаптації його до законодавства Європейського Союзу та положень міжнародних договорів, а також виявлення напрямків, в яких розвивається практика застосування норм про договірну відповідальність в умовах міжнародного комерційного обороту.

Уперше на рівні дисертаційного дослідження розглянуто використання договору комерційного посередництва та сутності й характеру відповідальності за ним у сфері міжнародної торгівлі з позицій регулювання цих відносин нормами міжнародного приватного права, а також національному законодавстві зарубіжних країн.

У дисертації аналізується поняття посередницьких договорів, визначаються їх зміст та структура, з'ясовується їх правова сутність та місце в системі цивільно-правових договорів, висвітлюються питання про основні елементи цих договорів, правовий статус сторін та їх відповідальність за невиконання умов договору, проводиться порівняльно-правовий аналіз відповідальності за порушення посередницьких договорів.

На основі вивчення нормативного матеріалу та аналізу літературних джерел сформульовані висновки та рекомендації щодо подальшого удосконалення цивільного та господарського законодавства з питань відповідальності за посередницькими договорами.

Ключові слова: посередництво, комерційне представництво, договір доручення, договір комісії, агентський договір, принципал, комерційний посередник, договірна відповідальність.

АННОТАЦИЯ

Трояновский А.В. Ответственность сторон по международному договору коммерческого посредничества. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право, международное частное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2009.

Диссертация посвящена комплексному исследованию правоотношений ответственности по международному договору коммерческого посредничества. Исследуются понятие и структура посреднических договоров, особое внимание уделено сравнительно-правовому анализу форм договора коммерческого посредничества, характерных для законодательств разных государств, а также предусмотренных в актах международного частного права, и их соотношению с другими гражданско-правовыми договорами. Анализируются права и обязанности сторон, их ответственность за неисполнение или ненадлежащее исполнение условий договора, рассматриваются вопросы об основаниях и особенностях прекращения посреднических договоров, вносятся предложения по усовершенствованию указанных правоотношений.

С целью определения места посреднических договоров в системе гражданско-правовых договоров анализируются различные классификации договоров и критерии, по которым они проводятся. В результате делается вывод о том, что эти договоры относятся к обязательствам об оказании услуг. Исследуя правовое положение сторон в обязательствах об оказании услуг, автор отмечает, что главная обязанность исполнителя заключается в предоставлении услуги, а заказчика – в ее оплате.

Рассмотрение правовой природы договоров, оформляющих коммерческое посредничество, позволило сделать вывод о том, что их следует выделить в группу посреднических договоров, главным и основополагающим признаком которых является то, что коммерческий посредник действует в пределах предоставленных ему полномочий на возмездной основе от имени и за счет принципала или от своего имени, но за счет принципала, осуществляя юридические действия и (или) предоставляя другие услуги в интересах принципала в сфере предпринимательской деятельности. Обосновывается положение о том, что договор поручения, комиссии и агентский договор относятся к гражданско-правовым обязательствам об оказании посреднических услуг.

Большое внимание уделено исследованию категории договорной ответственности в праве разных государств, законодательстве Европейского Союза и международном частном праве. Делается вывод, что основой конструкции договорной ответственности в континентальном праве является принцип *pacta sunt servanda*, что обуславливает основное полномочие пострадавшей стороны требовать исполнения обязательства в натуре. В свою очередь, основной особенностью договорной ответственности в общем праве является ее компенсационный характер, проявляющийся в обязанности виновного возместить причиненный неисполнением или ненадлежащим исполнением ущерб.

Обосновывается вывод, что юридическая конструкция агентского договора, предложенная в Хозяйственном кодексе Украины, не в полной мере отображает специфику данных отношений. Под агентским договором следует понимать такой договор, в котором одна сторона (агент) обязуется за вознаграждение совершить юридические и иные действия по поручению и за счет другой стороны (принципала) от своего имени или от имени принципала.

Ключевые слова: посредничество, коммерческое представительство, посреднические договоры, договор поручения, договор комиссии, агентский договор, принципал, коммерческий посредник, договорная ответственность.

SUMMARY

Troyanovsky A. The responsibility under international contract of commercial agency.
– Manuscript.

Thesis on competition for a Candidate of Law's degree on speciality 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure, Family Law, International Private Law. – Odessa National Academy of Law, 2009.

The thesis is independent complete scientific work, in which peculiarities of legal regulation of agency agreement are considered. For the first time on the level of thesis the comparable-legal analysis of this agreement is conducted and their legal essence and place in the system of civil-legal agreement are established.

Notions «civil responsibility», «contract liability» are investigated in the thesis. Their substance and structure are analyzed, questions about basic elements of these agreements and it's responsibility for non-compliance with conditions of agreement are spoken, peculiarities of halting of mentioned above agreements are considered.

On the basic of studying of normative material and analysis of literary sources the results and recommendations, concerned subsequent perfection of civil economic legislation with question's of conclusion and doing of agency agreement are formed.

In particular the notions of agency agreement is formed, appointed the subject of agency treaties. The specificity of responsibility under these agreements is investigated and it's place in the law of Ukraine are showed.

Key words: mediation, commercial representation, mediation contracts, obligation to render service, agreement of commission, agency agreement, principal, agent, contract liability.